

mgr Paulina Borek

Uniwersytet Zielonogórski, Instytut Pedagogiki, Zakład Resocjalizacji

e-mail: p.borek@ip.uz.zgora.pl

ORCID: 0009-0009-7375-1490

DOI:

Starość za murami. Godność człowieka starszego w systemie penitencjarnym

Old age behind bars. The dignity of older people in the prison system

Streszczenie: Artykuł podejmuje problem godności osób starszych odbywających karę pozbawienia wolności, wskazując, że starość w warunkach izolacji penitencjarnej jest doświadczeniem szczególnie złożonym, łączącym konsekwencje procesu starzenia się z ograniczeniami funkcjonowania instytucji totalnej. W opracowaniu omówiono psychologiczne i społeczne uwarunkowania późnej dorosłości, ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb seniorów oraz zagrożeń marginalizacją, samotnością i osłabieniem poczucia godności. Przedstawiono także godność jako fundamentalną wartość stanowiącą podstawę ochrony prawnej również wobec osób pozbawionych wolności. Wnioski wskazują, że ochrona godności osób starszych w więzieniu wymaga nie tylko formalnych gwarancji praw, lecz także tworzenia warunków sprzyjających zachowaniu podmiotowości, autonomii i sensu życia.

Słowa kluczowe: starość, godność człowieka, izolacja penitencjarna, starość w izolacji penitencjarnej

Abstract: The article addresses the issue of the dignity of older people serving prison sentences, indicating that old age in conditions of penitentiary isolation constitutes a particularly complex experience, combining the consequences of the ageing process with the limitations inherent in the functioning of a total institution. The study discusses the psychological and social determinants of late adulthood, with particular attention to the needs of seniors and the risks of marginalization, loneliness, and the weakening of the sense of dignity. It also presents dignity as a fundamental value forming the basis of legal protection, including for persons deprived of liberty. The

conclusions indicate that protecting the dignity of elderly prisoners requires not only formal legal guarantees but also the creation of conditions that support the preservation of subjectivity, autonomy, and a sense of meaning in life.

Keywords: old age, human dignity, penitentiary isolation, old age in penitentiary isolation

Wstęp

Poczucie własnej godności jest konstruktem psychologicznym zależnym od wielu czynników oraz powiązany z innymi obszarami funkcjonowania psychicznego człowieka. Mogą je wzmacniać czynniki ochronne albo osłabiać czynniki ryzyka, a ich znaczenie zmienia się wraz z etapem życia, szczególnie w okresie późnej dorosłości. Wówczas poczucie godności silnie wiąże się z jakością życia i sposobem przeżywania własnej podmiotowości (Brudek, Steuden, 2017). Godność stanowi wartość nadrzędną, nadającą sens doświadczeniu własnej tożsamości. Demokratyczne państwo prawa opiera się na ochronie życia i bytu oraz sprawiedliwości, która wyraża się w uznaniu wolności i moralnej autonomii osób starszych (Rejman, Rejman, 2023). Problematyka ta nabiera dodatkowego znaczenia w kontekście współczesnych przemian demograficznych.

Postępujące starzenie się społeczeństwa prowadzi do zmian w strukturze wieku populacji, obejmując także osoby odbywające karę pozbawienia wolności, co skutkuje starzeniem się populacji więziennej (Grzesiak, 2022). Proces ten w warunkach izolacji przebiega w szczególnie obciążających okolicznościach, gdyż uwięzienie stanowi długotrwałą sytuację trudną, związaną z deprywacją, zagrożeniem, frustracją i napięciami społecznymi, będąc często kryzysem życiowym (Rondalska, 2019). W tej perspektywie zasadne staje się pytanie o wpływ warunków izolacji penitencjarnej na proces starzenia się i doświadczanie godności przez osoby starsze.

Proces godnego starzenia się w warunkach izolacji penitencjarnej, rozumiany jako funkcjonowanie w relatywnej „zgodzie” z narzuconą rolą osoby osadzonej, opiera się na zdolności do refleksyjnej i krytycznej oceny własnej sytuacji życiowej. Kluczowe znaczenie w tym kontekście ma również postawa afirmacji życia, która sprzyja akceptacji późnej dorosłości oraz nieuchronności kresu życia. Oba te wymiary wiążą się z wewnętrznym pogodzeniem się z upływem czasu jako kategorią porządkującą biograficzne doświadczenie jednostki (Żeromska-Charlińska, 2017). Perspektywa ta wskazuje zarazem, że analiza starości nie może abstrahować od konkretnych warunków, w których przebiega doświadczenie późnej dorosłości - jak zauważa Elżbieta Dubas (2016b), refleksja nad starością powinna być zakorzeniona w konkretnych warunkach życia. W niniejszym opracowaniu kontekstem tym jest przestrzeń izolacji penitencjarnej, stanowiąca dla wielu osób starszych realne środowisko

przeżywania późnej dorosłości. Celem artykułu jest zatem analiza starości w warunkach izolacji penitencjarnej ze szczególnym uwzględnieniem problematyki godności człowieka starszego.

Starość jako etap życia – psychologiczne i społeczne uwarunkowania

Starzenie się jest naturalnym i nieodwracalnym procesem prowadzącym do stopniowych zmian w funkcjonowaniu organizmu, obejmujących zarówno sferę fizyczną, jak i procesy komórkowe oraz układ nerwowy, co skutkuje spowolnieniem reakcji i obniżeniem sprawności poznawczej. Z wiekiem maleją zdolności adaptacyjne, rośnie podatność na choroby przewlekłe, a pogorszenie sprawności fizycznej wpływa także na codzienne funkcjonowanie psychiczne i społeczne osób starszych (Dziendziura, 2024).

Doświadczeniom tym często towarzyszy samotność wynikająca z utraty bliskich relacji i osłabienia więzi rodzinnych. Dodatkowo niekorzystna sytuacja materialna, zmniejszona samodzielność oraz przejście na emeryturę mogą sprzyjać obniżeniu poczucia własnej wartości, potęgowanemu przez wspomniane choroby przewlekłe, ale także przez świadomość nieuchronności przemijania (Ziółkowski, 2017). Właśnie w obliczu tych doświadczeń szczególnego znaczenia nabiera kwestia zachowania poczucia godności oraz pozytywnego obrazu własnej starości.

W procesie starzenia się dążenie do zachowania godności i pozytywnego obrazu siebie konfrontowane jest z obawami przed niesprawnością i bezradnością, wynikającymi w dużej mierze z rosnącej zależności od innych ludzi, co stanowi jedno z najbardziej obciążających doświadczeń tego etapu życia (Błachnio, 2015). Zjawisko to wpisuje się w szerszy kontekst późnej dorosłości, charakteryzujący się kumulacją zdarzeń krytycznych, takich jak straty osobiste, pogorszenie zdrowia, zmiany pozycji społecznej i ekonomicznej, a także spadek prestiżu i poczucia przydatności społecznej (Ziółkowski, 2017).

W późnej dorosłości kluczowe znaczenie ma rozpoznanie potrzeb osób starszych, warunkujących jakość ich funkcjonowania, takich jak relacje społeczne i rodzinne, poczucie uznania i przynależności, możliwość aktywności, samorealizacji, ochrony zdrowia oraz prowadzenia stabilnego i sensownego życia (Dziendziura, 2024). Szczególne miejsce zajmują potrzeby zdrowotne wynikające z procesów starzenia i współwystępowania chorób, co wymaga odpowiednio przygotowanego systemu opieki, obejmującego leczenie, profilaktykę oraz właściwą komunikację z personelem medycznym. Istotne jest również wspieranie aktywności fizycznej i społecznej seniorów, sprzyjające utrzymaniu zdrowia i jakości życia (Pabiś, 2016).

Jakość życia w starości zależy nie tylko od stanu zdrowia, lecz także od jakości relacji społecznych, zwłaszcza rodzinnych. Współcześnie starość coraz częściej przeżywana jest poza rodziną – w samotności lub instytucjach – co wynika z osłabienia więzi międzypokoleniowych;

w tej sytuacji szczególnego znaczenia nabiera rola małżonka jako źródła wsparcia i poczucia bezpieczeństwa (Dubas, 2014a). Osłabienie relacji społecznych sprzyja nasilaniu się samotności, potęgowanej przez pogarszający się stan zdrowia, utratę bliskich oraz ograniczenie aktywności i kontaktów społecznych. Zjawisko to wzmacniają postawy społeczne oparte na dystansie i braku empatii, prowadzące do marginalizacji seniorów, którzy często doświadczają także symbolicznego wykluczenia, np. poprzez pozbawianie głosu czy infantyлизację (Kramkowska, 2016; Błachnio, 2015).

Wymienione zjawiska mogą w istotny sposób oddziaływać na sposób przeżywania starości oraz na kształtowanie się poczucia własnej godności. Analizy dotyczące osób w późnej dorosłości wskazują, że poczucie to pozostaje w ścisłym związku z trzema kluczowymi obszarami funkcjonowania: duchowością i religijnością, refleksyjną oceną własnej biografii (bilansem życia) oraz jakością relacji interpersonalnych (Brudek, Steuden, 2017).

Godność człowieka jako wartość fundamentalna i podstawa ochrony prawnej

Pojęcie godności człowieka jest wieloznaczne i trudne do jednoznacznego zdefiniowania, gdyż funkcjonuje w różnych kontekstach interpretacyjnych. Najczęściej odnosi się do wartości osoby ludzkiej, jej autonomii oraz należnego jej szacunku, a jego rozumienie kształtują m.in. filozofia, teologia i nauki społeczne (Sztaba, 2013). W literaturze podkreśla się, że godność ma charakter przyrodzony, niezbywalny i uniwersalny, niezależny od sytuacji życiowej jednostki, a jej uznanie za wartość fundamentalną stanowi stosunkowo współczesne osiągnięcie refleksji nad człowiekiem (Jedlecka, 2013). Z tego względu godność stanowi podstawową kategorię systemu praw człowieka – zarówno jako nadrzędna wartość, jak i niezbywalne prawo warunkujące istnienie innych wolności i praw. Wyznacza ona fundament współczesnych porządków konstytucyjnych oraz sposób tworzenia i interpretacji prawa, stawiając jednostkę w centrum refleksji prawnej, co potwierdza art. 30 Konstytucji RP (Breczko, 2016).

Znaczenie godności człowieka wykracza poza porządek konstytucyjny poszczególnych państw i stanowi jeden z fundamentów współczesnych systemów prawnych i politycznych. Zasada ta znajduje odzwierciedlenie w dokumentach międzynarodowych, takich jak Karta Narodów Zjednoczonych i Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, które podkreślają równość wszystkich ludzi w godności i prawach. Obecnie uznaje się ją także za podstawę wielu praw społecznych, w tym prawa do pracy, ochrony zdrowia i godnych warunków życia (Sadowski, 2016).

W polskim porządku konstytucyjnym szczególne znaczenie ma art. 30 Konstytucji RP, uznający godność człowieka za wartość przyrodzoną, niezbywalną i fundamentalną,

stanowiącą źródło wolności oraz praw człowieka i obywatela, a zarazem podstawę całego systemu ich ochrony. Nakłada on na władze publiczne bezwarunkowy obowiązek poszanowania i ochrony godności, zaakcentowanej także w preambule jako podstawa demokratycznego państwa prawa i punkt odniesienia dla całego systemu prawnego (Mazurek, 2001; Dz.U. 1997 nr 78, poz. 483 z późn. zm).

Znaczenie godności człowieka zostało wyraźnie ugruntowane w międzynarodowym systemie ochrony praw człowieka. Już Karta Narodów Zjednoczonych podkreślała potrzebę przywrócenia wiary w prawa człowieka, godność i wartość osoby ludzkiej oraz równość wszystkich ludzi, uznając godność za fundament tego systemu (Dz.U. 1947 nr 23 poz. 90). Kluczowe znaczenie ma także Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, która wskazuje, że uznanie przyrodzonej godności i niezbywalnych praw wszystkich ludzi stanowi podstawę wolności, sprawiedliwości i pokoju, a zgodnie z jej art. 1 wszyscy rodzą się wolni i równi w godności i prawach (ONZ, 1948).

Do godności jako źródła praw i wolności odwołuje się również Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, podkreślający jej fundamentalne znaczenie oraz nakazujący humanitarne traktowanie osób pozbawionych wolności (Dz. U. z 1977 r. nr 38, poz. 167). Podobnie Konwencja w sprawie zakazu tortur wskazuje godność jako podstawę zakazu niehumanitarnego i poniżającego traktowania (Dz.U. 1989 nr 63 poz. 378). W odniesieniu do osób pozbawionych wolności szczególne znaczenie ma także Drugi Protokół Fakultatywny do Paktu, który uznaje zniesienie kary śmierci za istotny krok w kierunku wzmocnienia ochrony godności i praw człowieka (Dz.U. 2014 poz. 891).

W tym kontekście istotna jest zasada niepodzielności praw człowieka, zgodnie z którą prawa te są wzajemnie powiązane i powinny być realizowane całościowo, a ich brak – zarówno w wymiarze osobistym, jak i socjalnym – stanowi naruszenie tej zasady (Cała-Wacinkiewicz, 2022). Jednym z jej przejawów jest wykluczenie społeczne, w tym ekskluzja prawna, polegająca na ograniczeniu ochrony praw lub utrudnieniu korzystania z nich. W obliczu tych zagrożeń szczególnego znaczenia nabiera wielopoziomowa ochrona godności, obejmująca zarówno odpowiedzialność jednostki, jak i innych osób oraz wspólnot społecznych. Godność wymaga więc jednocześnie postawy indywidualnej i odpowiedzialności zbiorowej (Mazurek, 2001).

Poczucie godności w okresie starości

Analiza godności w starzejącym się społeczeństwie wymaga uwzględnienia współdziałania czynników zewnętrznych i wewnętrznych: od uwarunkowań historycznych, ekonomicznych i społeczno-politycznych po cechy jednostki, takie jak kondycja

psychofizyczna, rozwój intelektualny i emocjonalny oraz postawa moralna. Oznacza to, że doświadczenie godności w starości ma charakter wielowymiarowy i pozostaje rezultatem oddziaływania wielu współzależnych czynników (Świtała, 2017). Ewa Grudziewska i Marta Mikołajczyk podkreślają potrzebę odróżnienia godności osobistej od poczucia godności, rozumianego jako psychologiczna zmienna obejmująca szacunek do siebie, zaufanie do własnych możliwości i samoakceptację. U osób starszych wiąże się ono szczególnie z jakością relacji społecznych, szacunkiem ze strony innych oraz możliwością zachowania podmiotowości, decyzyjności i poczucia bezpieczeństwa (Grudziewska, Mikołajczyk, 2019).

Rozważania nad godnością w starości mają także wymiar prawny, wskazujący na potrzebę jej instytucjonalnej ochrony. Znajduje ona odzwierciedlenie w art. 25 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej, który gwarantuje osobom starszym prawo do godnego i niezależnego życia oraz udziału w życiu społecznym i kulturalnym, choć nie precyzuje znaczenia tych pojęć (Dz.U.UE.C.2016.202.389).

W literaturze podkreśla się jednocześnie zagrożenia dla godności seniorów, takie jak przemoc, marginalizacja, wykluczenie społeczne czy instrumentalizacja biomedyczna, a także niegodne warunki życia, które szczególnie dotyczą osoby w podeszłym wieku (Gołda-Sobczak, 2013; Szczupał, 2018). Perspektywa ta uwydatnia znaczenie godności w doświadczeniu starości i przemijania.

Proces starzenia się skłania do refleksji nad przemijaniem i sensem życia, co podkreśla znaczenie godności osobowej, zakorzenionej w naturze człowieka jako istoty rozumnej i wolnej. Zdolność do ocen moralnych i kierowania się normami etycznymi stanowi podstawę tej godności, która wyznacza charakter praw człowieka oraz zakres zobowiązań państwa wobec osób starszych wymagających szczególnej ochrony i wsparcia (Jarczak, 2017).

Godność osób starszych ma charakter wielowymiarowy i zależy zarówno od czynników indywidualnych, jak i społecznych. W warunkach izolacji penitencjarnej szczególne znaczenie mają ograniczona autonomia, zależność od personelu i marginalizacja, które mogą ją osłabiać, podczas gdy jej utrzymaniu sprzyjają podmiotowość, relacje społeczne oraz dostęp do wsparcia odpowiadającego potrzebom starzenia się.

Sytuacja osób starszych w jednostkach penitencjarnych a poszanowanie godności

W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego podkreśla się, że godność człowieka ma charakter niezbywalny i nie ulega utracie, nawet w przypadku zachowań sprzecznych z jej istotą. Ustawodawca nie może określać warunków jej utraty ani uzależniać godnego traktowania od dodatkowych kryteriów, dlatego także sprawca przestępstwa pozostaje podmiotem prawa i korzysta z jego ochrony (Cieply, 2017). Odbywanie kary pozbawienia

wolności nie stanowi samo w sobie naruszenia godności, o ile warunki jej wykonywania spełniają standardy humanitarnego traktowania. Typowe niedogodności więzienne nie przesądzają o naruszeniu godności, jednak stosowanie kary musi być zgodne z zasadą proporcjonalności, a władze publiczne mają obowiązek jej poszanowania i ochrony (Bielecki, 2018).

Ocena naruszenia godności powinna opierać się na obiektywnych kryteriach, a nie jedynie na subiektywnych odczuciach osoby osadzonej (Bielecki, 2018). Realizacja tych standardów w systemie penitencjarnym napotyka jednak trudności organizacyjne, takie jak przeludnienie i ograniczona przestrzeń, utrudniające zaspokojenie podstawowych potrzeb, w tym prywatności i swobody poruszania się (Szczygieł, 2009). Ograniczenia te oddziałują także na funkcjonowanie psychiczne i społeczne więźniów – izolacja sprzyja deprywacji potrzeb, napięciom społecznym oraz dezorganizacji tożsamości związanej z utratą ról społecznych i poczucia podmiotowości (Woźny, 2018).

Pozbawienie wolności oznacza funkcjonowanie w warunkach odbiegających od naturalnego porządku życia społecznego, co ogranicza realizację podstawowych potrzeb i sprzyja frustracji, obciążeniu psychicznemu oraz napięciom w relacjach. Skutki te są zróżnicowane i zależą od indywidualnej historii życia, sposobów radzenia sobie oraz dostępnych zasobów wsparcia społecznego (Ozga, 2017). Szczególnie silne trudności pojawiają się u osób trafiających do więzienia po raz pierwszy, dla których doświadczenie to jest silnie destabilizujące i wiąże się z napięciem emocjonalnym, bezradnością oraz zaburzeniami funkcjonowania. U osób starszych często prowadzi to do zespołu reaktywno-depresyjnego, wynikającego z nagłej utraty wolności i zerwania więzi rodzinnych (Jankowska-Guściora, 2015).

W odniesieniu do osób starszych odbywających karę pozbawienia wolności istotny jest problem określenia wieku, od którego skazanego uznaje się za seniora. Gorszy stan zdrowia osób osadzonych w porównaniu z populacją wolnościową uzasadnia wcześniejsze wyznaczenie tej granicy (Opora, 2017). Potwierdzają to także regulacje ustawowe, uznające za osobę starszą jednostkę po 60. roku życia, co w warunkach penitencjarnych przemawia za wcześniejszą kwalifikacją do tej grupy (Dz.U. 2015, poz. 1705). Wiek stanowi wprawdzie formalne kryterium klasyfikacji penitencjarnej, jednak w praktyce ogranicza się do podziału na młodocianych i dorosłych, pomijając potrzeby osób starszych i osłabiając indywidualizację oddziaływań (Grzesiak, 2022). Zasadne jest więc ustawowe wyodrębnienie tej kategorii oraz dostosowanie metod pracy penitencjarnej do jej specyfiki (Jankowska-Guściora, 2015).

Obecność osób starszych w jednostkach penitencjarnych wiąże się ze szczególnymi wyzwaniami, gdyż trudności typowe dla starości w warunkach izolacji ulegają nasileniu. Wymaga to uwzględnienia specyficznych potrzeb zdrowotnych, opiekuńczych i psychospołecznych oraz indywidualizacji oddziaływań, a także dostosowania warunków bytowych, opieki zdrowotnej i form aktywności do możliwości psychofizycznych seniorów (Becker-Pestka, 2020). Mimo rosnącego zainteresowania tą problematyką badania nadal koncentrują się głównie na potrzebach zdrowotnych i opiekuńczych, rzadziej uwzględniając zróżnicowanie doświadczeń starszych osadzonych (Codd, 2018). Uwarunkowania te wpływają także na ich poczucie godności. Choć pojawia się postulat tworzenia wyspecjalizowanych jednostek dla seniorów, bardziej uzasadnione wydaje się pozostawienie ich w istniejących zakładach karnych przy jednoczesnym wyodrębnieniu tej grupy i dostosowaniu oddziaływań do jej potrzeb (Major, 2021).

Poczucie godności osób starszych, związane z potrzebą uznania i szacunku, może ulegać osłabieniu wskutek ich wykluczania z pełnego udziału w życiu społecznym (Szczupał, 2018). Do kluczowych potrzeb seniorów należą relacje społeczne, przynależność, utrzymywanie więzi rodzinnych i towarzyskich, możliwość aktywności, samorealizacji oraz funkcjonowania psychicznego i intelektualnego, a także ochrona zdrowia, dostęp do opieki medycznej, stabilność życia i realizacja potrzeb duchowych (Dziendziura, 2024). Jednocześnie kara pozbawienia wolności prowadzi do strukturalnego wykluczenia, ograniczając dostęp do istotnych obszarów życia społecznego (Kacprzak, 2023).

Dla wielu osadzonych rodzina pozostaje ważnym punktem odniesienia, choć relacje te często ulegają osłabieniu lub zerwaniu. Wśród starszych więźniów znaczny odsetek stanowią sprawcy przemocy domowej, co dodatkowo utrudnia odbudowę więzi, a warunki izolacji ograniczają także podtrzymywanie relacji międzypokoleniowych sprzyjających przynależności społecznej i readaptacji (Miałkowska-Kozaryna, 2021).

Odbywanie kary pozbawienia wolności nie oznacza utraty wszystkich praw przez skazanego – ograniczenia dotyczą jedynie uprawnień wynikających z przepisów lub orzeczenia sądu. Osadzeni zachowują m.in. prawo do ochrony zdrowia, a państwo ma obowiązek zapewnić im odpowiednią opiekę medyczną, zwłaszcza ze względu na ograniczoną możliwość samodzielnego korzystania z usług zdrowotnych (Stępniak, 2013). Starość wiąże się ze stopniowymi zmianami degeneracyjnymi organizmu, obejmującymi funkcjonowanie narządów, układów oraz zdolności poznawcze i zmysłowe (Jaros, Czerny, 2015). W związku z tym ochrona godności osób starszych, szczególnie dotkniętych chorobą i niesprawnością, stanowi istotne wyzwanie dla systemów opieki, rodzin i instytucji wsparcia. Choć w sytuacji

cierpienia poczucie godności może ulec osłabieniu, jego utrzymanie zależy w dużej mierze od indywidualnego systemu wartości i poczucia sensu życia (Świtała, 2017).

Zakończenie – implikacje pedagogiczne, społeczne i penitencjarne

W refleksji nad starością w warunkach izolacji penitencjarnej pomocna jest perspektywa geragogiczna, która – wywodząc się z idei uczenia się przez całe życie – ujmuje starość jako integralny etap biografii, obejmujący przygotowanie do niej, uczenie się w starości oraz dialog międzypokoleniowy. Podkreśla ona doświadczenie i podmiotowość jednostki, umożliwiając spojrzenie na seniora osadzonego nie tylko jako skazanego, lecz także jako osobę zdolną do rozwoju, refleksji i zachowania godności (Kowalska-Dubas, 2020). Perspektywa ta rozwijana jest w geragogice resocjalizacyjnej, która koncentruje się na wspieraniu rozwoju starszych osadzonych poprzez działania opiekuńcze, pomocowe i rehabilitacyjne w różnych sferach funkcjonowania. Kluczowe znaczenie ma tu przygotowanie funkcjonariuszy, warunkujące skuteczność oddziaływań, co wskazuje, że wzmacnianie godności seniorów w jednostkach penitencjarnych wymaga nie tylko ochrony prawnej, ale także świadomie projektowanych działań wspierających (Toroń-Fórmanek, 2018).

Ochrona godności seniorów wymaga nie tylko wsparcia instytucjonalnego, lecz także kształtowania warunków społecznych i kulturowych sprzyjających ich podmiotowemu traktowaniu. Istotne jest przeciwdziałanie stereotypom, promowanie wizerunku osób starszych wolnego od uprzedzeń oraz wspieranie ich aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym, co wzmacnia poczucie godności oparte na szacunku, autonomii i równości (Szczupał, Chatzipentidis, 2016). Problematyka ta wykracza więc poza wymiar penitencjarny, stanowiąc również wyzwanie pedagogiczne, społeczne i kulturowe.

Starość przeżywana w warunkach izolacji penitencjarnej ujawnia napięcie między formalnym zachowaniem praw człowieka a realną możliwością utrzymania podmiotowości i poczucia własnej wartości. Wraz z postępującym starzeniem i ograniczeniami zdrowotnymi kluczowe znaczenie zyskują warunki odbywania kary, jakość relacji, dostęp do opieki oraz możliwość podtrzymywania więzi społecznych, w których urzeczywistnia się godność osoby starszej.

Z tej perspektywy ochrona godności osób starszych pozbawionych wolności powinna stanowić jedno z kluczowych kryteriów oceny humanitarnego charakteru wykonywania kary. Obejmuje ona nie tylko eliminowanie przypadków poniżenia czy naruszeń prawnych, lecz także tworzenie warunków umożliwiających seniorowi zachowanie podmiotowości i poczucia sensu. Tak rozumiane wykonywanie kary pozostaje zgodne nie tylko z wymogami prawa, lecz

także z aksjologicznym fundamentem demokratycznego państwa prawa, jakim jest poszanowanie przyrodzonej i niezbywalnej godności człowieka.

Bibliografia:

- Becker-Pestka D. (2020), Człowiek stary w obliczu izolacji więziennej. Teoria i praktyka, *Horyzonty Wychowania*, 19(52): 11–21.
- Bielecki M. (2018), Ochrona godności osoby skazanej w prawie karnym wykonawczym: wybrane aspekty, *Zeszyty Naukowe KUL*, 60(1): 159–178.
- Błachnio A. (2015), Starość ambiwalentna – czyli w poszukiwaniu podmiotowego seniora, *Exlibris: Biblioteka Gerontologii Społecznej / Social Gerontology Journal*, 1(9): 103–117.
- Breczko A. (2016), Filozoficzne i normatywne aspekty godności człowieka [w:] A. Jamróz, L. Jamróz (red.), *Prawa jednostki w demokratycznym państwie prawa. Zagadnienia wybrane*, Temida 2, Białystok: 53–69.
- Brudek P., Steuden S. (2017), Predyktory poczucia własnej godności. Badania osób w okresie późnej dorosłości, *Psychoterapia*, 4(183): 81–92.
- Cała-Wacinkiewicz E. (2022), Ekskluzja społeczna a konstytucyjnie uwarunkowana godność człowieka, *Przegląd Prawa Konstytucyjnego*, 5(69): 253–265.
- Codd H. (2018), *Ageing in Prison* [w:] S. Westwood (red.), *Ageing, Diversity and Equality. Social Justice Perspectives*, Routledge, London.
- Cieplý F. (2017), Konstytucyjne aspekty prawnokarnej ochrony godności ofiar i sprawców przestępstw, *Acta Iuris Stetinensis*, 20(4): 55–73.
- Dubas E. (2014a), Starość znana i nieznana – wybrane refleksje nad współczesną starością, *Rocznik Andragogiczny*, 20: 135–152.
- Dubas E. (2016b), Refleksje nad starością. Obiektywny i subiektywny wymiar starości – wprowadzenie w debatę [w:] E. Dubas, M. Muszyński (red.), *Refleksje nad starością*, t. 1, Wydawnictwo UŁ, Łódź: 13–22.
- Dziendziura M. (2024), Starość jako etap życia i jego potrzeby, *Studia Edukacyjne*, 75: 177–93.
- Gołda-Sobczak M. (2013), Prawa ludzi w podeszłym wieku w systemie prawa Rady Europy i Unii Europejskiej, *Themis Polska Nova*, 2(5): 128–151.
- Grudziwska E., Mikołajczyk M. (2019), Poczucie godności osobistej seniorów – komunikat z badań, *Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej*, 35: 156–168.
- Grzesiak S. (2022), Demograficzne zmiany w populacji więziennej i ich implikacje dla polskiego systemu penitencjarnego [w:] M. Kuryłowicz, M. Strzelec (red.), *Praca penitencjarna*, Instytut Penitencjarystyki Stosowanej, Warszawa: 25–73.
- Jarczak J. (2017), Etyczne rozważania nad starością, *Studia Technica*, 10: 35–44.

- Jaros A., Czerny B. (2015), Stary człowiek w obliczu choroby [w:] A. Różyk-Myrta (red.), Interdyscyplinarny model opieki nad osobami starszymi, cz. 2, Oficyna Wydawnicza PWSZ, Nysa: 9–20.
- Jankowska-Guściora M. (2015), Starość w obliczu uwięzienia: zakres oddziaływań penitencjarnych podejmowanych wobec seniorów [w:] D. Kowalczyk, M.B. Snopek (red.), Teoretyczno-praktyczne konteksty resocjalizacji penitencjarnej skazanych, Wydawnictwo UO, Opole: 105–113.
- Jedlecka W. (2013), Godność człowieka jako podstawa aksjologiczna porządku prawa Unii Europejskiej [w:] Współczesna koncepcja ochrony wolności i praw podstawowych, Wrocław.
- Kacprzak A. (2023), Skazani na przestępczość? Wykluczenie społeczne i reintegracja społeczna w doświadczeniu biograficznym byłych więźniów, Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Kowalska-Dubas E. (2020), Geragogika jako subdyscyplina pedagogiczna, Studia z Teorii Wychowania, 11(2): 143–167.
- Kramkowska E. (2016), Człowiek stary jako ofiara przemocy w rodzinie, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Białystok–Gdańsk.
- Major E. (2021), Teoretyczne i praktyczne implikacje pobytu osadzonych w wieku senioralnym w jednostkach penitencjarnych, Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego, LXII: 49–70.
- Mariański J. (2020), Indywidualne i społeczne sytuacje zagrażające godności ludzkiej – analiza teoretyczno-empiryczna, Zeszyty Naukowe WSSNS, 1(9): 59–82.
- Mazurek F.J. (2001), Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin.
- Miałkowska-Kozaryna M. (2021), Psychologia starości i starzenia się w warunkach izolacji penitencjarnej [w:] A. Niewęgłowska, M. Wiśniewska (red.), Starość – ekskluzja – inkluzja, Wydawnictwo UPH, Siedlce.
- Mrozek J.J. (2014), Godność osoby ludzkiej jako źródło praw człowieka i obywatela, Civitas et Lex, 1: 41–47.
- Ozga A. (2017), Psychospołeczne skutki kary pozbawienia wolności w zakresie problemów społecznych, Homo et Societas, 2: 61–73.
- Opóra R. (2017), Specyfika wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych seniorów i trudności w ich readaptacji społecznej, Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej, 28: 9–20.
- Pabiś M., Kuncewicz D. (2016), Potrzeby osób starszych w zakresie opieki zdrowotnej – konteksty, Pielęgniarstwo XXI wieku, 15(4): 53–59.

- Rejman B., Rejman K. (2023), Negatywne zjawiska społeczne i ich wpływ na jakość życia osób w wieku senioralnym [w:] M. Dziechciaż, B. Rejman (red.), *Starzenie się i starość – wybrane aspekty jakości życia*, Oficyna Impuls, Kraków: 23–37.
- Rondalska D. (2019), Kryzys życiowy związany z umieszczeniem w zakładzie karnym i jego konsekwencje dla skazanego, *Humanistyczne Zeszyty Naukowe – Prawa Człowieka*, 23(2): 109–123.
- Sadowski M. (2016), *Godność człowieka – aksjologiczna podstawa państwa i prawa* [w:] M. Sadowski, A. Spychalska, K. Sadowa (red.), *Wolność, równość i własność w prawie i polityce*, Beta-Druk, Wrocław.
- Szczupał B., Chatzipentidis K. (2016), W poszukiwaniu drogi do emancypacji – godność osoby starszej i ageizm w świetle praw człowieka, *Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej*, 12: 99–118.
- Szczupał B. (2018), Godność, codzienność, wsparcie osób starszych z niepełnosprawnością, *Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej*, 22: 19–30.
- Szczygieł G.B. (2009), Zasada poszanowania godności skazanego a przeludnienie zakładów karnych [w:] S. Lelental, G.B. Szczygieł (red.), *X lat obowiązywania Kodeksu karnego wykonawczego*, Białystok: 135–146.
- Stępiak P. (2013), Sytuacja zdrowotna i ochrona zdrowia więźniów w zakładach karnych, *Archiwum Kryminologii*, 35: 333–375.
- Sztaba M. (2013), W poszukiwaniu adekwatnego i integralnego rozumienia godności człowieka, *Studia Pedagogiczne*, 22: 79–96.
- Świtała I.M. (2017), Godność osoby starszej w nowej rzeczywistości społecznej, *Roczniki Teologiczne*, 64(10): 5–21.
- Toroń-Fórmanek B. (2018), Geragogika resocjalizacyjna w jednostkach penitencjarnych, *Studia Edukacyjne*, 50: 257–273.
- Woźny K. (2018), Znaczenie nadawane karze przez osadzonych, *Resocjalizacja Polska*, 16: 157–175.
- Ziółkowski P. (2017), *Szkice z pedagogiki senioralnej*, Wydawnictwo Uczelniane WSG, Bydgoszcz.
- Żeromska-Charlińska J. (2017), Na marginesie uwikłania życiem – biograficzne epifanie sędziwego osadzonego, *Niepełnosprawność. Dyskursy Pedagogiki Specjalnej*, 28: 21–34.

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997 nr 78, poz. 483
z późn. zm.

Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o osobach starszych, Dz.U. 2015, poz. 1705.

Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (2016/C 202/02), Dz.U. UE C 202 z 7.06.2016.

Karta Narodów Zjednoczonych wraz ze Statutem MTS.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, 1948.

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, 1966.

Drugi Protokół Fakultatywny do MPPOiP w sprawie zniesienia kary śmierci, 1989.

Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur, 1984.